

նալու, նորէն Լոյիդլայի զիբն ինսուս: Ու այդ ad majorem Dei gloriam — վասն ամենամեծ փառացն Աստուծոյ:

Հայ կաթողիկոսներու մէջ ալ սակաւ չեն լուսամիր առնէր, բայց անոնց կղերը այն չափ նարուստ է և ազգապատկան ահագին նարատութիւններն այնպէս առած է իր ճիւղաններուն մէջ, որ աշխարհականները երբէք չեն կրնայ խել անոնց ձեռքէն. իսկ թողոյն ժողովուրդին նարատութիւններն անոնց ձեռքը և եօրէք մերկն անցնել նայ զարային զանգամին կողմը — առ ալ աշխարհական լուսամիր առնէր չեն ուզիր:

Շարքթ օրը, հօկտ. 12-ին առտընէ ի վեր սպաղարէկ եկան բոկարտները, բացկիներն է ալ. անոնց վրայ կային Մեծարդ, Մանակ և Մեղապարտ Յակոբ, սիրուծիկ, զուռաւոր ժապաւէններով: Ամեն մարդ կուրծքին կը պցուցած ունէր այդ բոկարտներէն — ոմանք մէկէն աւելի թիւով: Իսկ բացկիներու վրայ կային Օշականի և Աշախաթի զերգումաններն ամփոփող մատուռները:

Փողովորական խուռներով սխրեցրել Պողոյ բողոք ծայրեղն կը դիմէին զեպի Գուստափուր Մայր եկեղեցին, որտ սեղի պիտի ունենար պաշտօտական ազգային հանդէսը:

Առաւօտեան պատարագի ատեն անգամ Մայր եկեղեցիի ահագին շէնքերն մէջ շարժուաւ տեղ չկար: Իսկ ժամը 1 1/2-ին, երբ հանդէսը պիտի բացէր, այլևս խաթուծութիւնն սկսաւ: Պատարագի համար եկեղեցիի մասնակից զուրս չէլան, հոն մնացին մինչև իրեկուսն եկեղեցու շուրջը ամբողջ այնպէս խուռած էր, որ չառեր ուշադրաց եղան: Եկած նախարարներու — Թաւաթի, Էլ Պուսթաթի, Ուսան Մարտիրոսեան և Էլ Կաթի նախարարին համար ահագին զժառուրթիւնով նար եղաւ ճամբայ բանալ: Նոյն իսկ նախարարներէն մէկուն զգեստը պատռեցաւ:

Եկեղեցու ներսը ազմուկն այնքան ստակալ էր որ հազիւ հոգ կարելի եղաւ զաշնակցական ճուղիսի մը խոսքերը միայն լսել, իսկ մնացածներուն զրթի՞ ոչ որ լսեց, բացի իրենց մէկ:

Ինքզինք չէ Կոմիտասի խոսքը: Թարգմաթ պէջ երկար ճառ մը խոսեցաւ որ հազիւ լսեցին առջևը նստած քանի մը աստեակ անձեր:

Խնդիրը խոսածները չէր, այլ հայութեան այս անօրինակ ելեբարացումը — մէկ մարդու մը պէս ոտի ելլալը:

Նոյն երեկոյեան Դաշնակցական և Հնչակեան ուսանողութիւնները միացու ուժով հանդէս մը կազմեցին: Հոն ալ հարկաւորներով մարդեր տեղ չկարան, Petit Champs-ի ահագին թատրոնին մէջ և ստիպուած եղան յետ դառնալ:

Ու վաղըն ձեռ փուշն ալ սկսաւ: Խեղճ ուսանողները սինձայով ցուցադրեցին Մանակ-Մեծարդ և քանի մը հայ թագաւորներ... կարամովութիւն անմիջապէս ձերբակալեց կարգադիրները... «Եւնյ, զուք հայ թագաւորներ, հայկական զինանիշ կը ցուցադրէք... «Մենք ձեր այդ զինանիշը ստերուս տակ վերած եմք — բամբ մը Պողոյ պաշտպանութեան պիտ ձմայ պէջ... Պատմական վերլուծութիւն այդ միամիտ, բըլ մը մանկական բանը մեր օրորաւորները ինչոյն զիտած էին Եանկախութեան ձգտում» — ապստամբութիւն...
Բացեցաւ կիրակի օրը, Պոլսոյ բո-

լոր թաղերը զարգարած էին: Գոյնզդոյն տաղաւարներ, յայտնական կամարներ և այլ նպար տեսակ կանաչով ու ծագիկներով զարդարուն կառուցածքներ: Ամենուն ճակարկը 112 — 1512 — 1912 թականները կամ 413 — 1513 — 1913, միջնադարին մէջ հայ աթուրթան կամ այբուրթներ, ծայրերուն Մեծարդ և Մանակ տեղ-տեղ ալ Մեծարդ-Յակոբը, առաջին հայ տաղադիրը: Կային թաղեր ուր վարդան Մամիկոնեանն ալ սպաղարէկ էին հանած...
Փողովուրդը ամենուրեք խուռած էր եկեղեցիի կամ հանդէսը կատարելիք վայրերու շուրջը: Մասնակցեցի երեք հանդէսի, երեք զիտուր թաղերուն մէջ: Ամեն տեղ ալ սղերութիւնը հասած էր իր զապաթանակութիւնը: Հանդէսներու մուտքները նշանակած էին տուժումը — 20, 10 և 5 դանկան, բայց նորէն հազարներով յետ դարձողներ եղան, որովհետև անհոն էր երեկուցայն այդպիսի հոսանք մը:

Ամեն տեղ ճառեր, երգեր, փոքրիկ ներկայացումներ, արտաստանութիւններ, կենդանի պատկերներ...

Նոյնը կատարեցաւ և ժողովուրդը ու հեռուոր զաւանդներուն մէջ:

Այս ամենը ուրախ, սպիրտայնաց ապա: Մակայն երեկոյեան դէմ զուժակ լուրը հասաւ Առաքաղարէն — նայն շուկի ձեով, ետքէն արդէն զբազանապէս:

Թափօրը կէլայ հանդէսէն և կերթայ նախ Հ. Յ. Դաշնակցութեան բըլքին առջև, անկէ ալ կանցնի զէպի Հնչակեաններու բըլքը և բըլքաւոր, այդ ատեն 4 — 5 ոտիկան կուզան արգելելու 5 — 6000 շոք թափօր մը, պատճառաւորներն ինչ պատճառովակց վրն ալ է... Այն ինչ թափօրը կազմուաւ պատճառաւորներով: Երկուսն և հոգած հանդէսին, սոյն իսկ ճառ եւ խօսք, շնորհարարած... ու ոչ մէկ բան էր ըստ արեւելի մասին: Թուրքիս չէրու տեղը չի ճանչնայ — զիտարական իշխանութիւնը չիտէ թէ ինչ կընէ քաղաքացիականը...

Սոսիալիստ և ժողովուրդի իրար կանցնին. զարկեցը կըստի և արկիայի մը մէկը զայդպիսով կը գործէ կը մեղացն սոսիական մը... երեք սոսիական ալ կը վերաւորին, շուռուս ալ հազիւ կը փախին:

Կրկին ձերբակալութիւնները: Կը ձերբակալեն ճառագետները և... քանի մը ալքի ինչոյ կուսակցականները...

Ազգի իշխանութիւնները իրար են ինկած, որովհետև հրաման է տրուած 48 թարգման մը յանձնել ըրոր զէլքեր: Իբր թէ ճամբանը տրուած է թէ հայ և թէ թուրք թագաւորուն 48 ժամէն յետոյ պիտի սկսին խոզարկութեան թէ փողոցներն անցնողներուն, թէ տուներու մէջ. եթէ զեք գտան պիտի դիտեն պատճառ ու յանձնեն զիտարական ատենը... Այլընի լոյս...

Խնդիրը դեռ ևս բանակցութեանց վիճակին մէջն է: Բարեբաղդաբար հոս թուրքին է կարելի և խարթով, զուսպաններու զիմեով, բարեկամարար զորքը անուշ կապել...

Փոքրիկ փուշ մըն ալ կատարութիւնը ցցեց մեր գրթին տակ...

Հայ մը ոճբարդութեան համար մահուան կը ցատապարտած. անիրուսները պանեցին և կիրակի զիտը լոյս երկուշարթի կախեցին Մարտի զիտի մէջ, Այլընի չի վերցնող որ ըրինի մը ուրախացան... կարծես չէին կերտայ քանի մը որ ետքը կախին...
Ա. Կ.

Կ.ՊՈԼԻՍ

14 հոկտ.

Ազգային մեծ թօքը. — Վարդի հեծ փութը:

Ինչպէս անցեալ թղթակցութեանս մէջ գրած էի, մեծազորը շարժուաներով պատրաստեցանք տունելու հայ ստաբերու դիւրս: 1500 ամեակը և սպաղարութեան 400-ամեակը: Պատրաստեցանք ու կատարեցինք: Ճըլմարտ ըսեմ — շէի սպասեր որ մենք ալ ընդունակ կըլլանք այնչափ ոգևորւելու, այն չափ ցնցուելու: Ազգային մեծ տունը սկսեցինք հօկտ. 11-ին, ուրբաթ օրը — Ազգ. Փողովի մէկ պատմական նիստով: Հայ բողոքականները գտան ինք զինքները. անոնք եկան և միացան հայութեան հետ: Շմառնեաները, առթիւ Մամիկոնեաների և անոնց նման շատ մը լուսամիր ու կրօնական նախապաշարութեանքը ապա անձեր կըցին հակացնել իրենէն կրօնակիներուն, որ կ'ուզին ու դուստանալ տարբեր բաներ են, ազգութիւնը տարբեր, որ կարելի է ըլլալ աւետարանական դաւանութեան, բայց հայ մնալ ազգով:

Այս այբուրենական, Էն տարրական զգափառը զարեւ հասուեցաւ լուսեւրական հայ համայնքի մէջ. եւ ձերու ին տարբ. Մամիկոնեան կերկերուն ձայնով կըլէր. «Սիւնու ձերուն պէս կը սպասէի այս օրուն»...

Ազգ. Փողովի տեսարանը յուզիչ էր և արտասով: Շտաբերու աշուխ լիցեպան, ձայները կերկրեացին: Հայութեան մէկ զգալի հասուած էր, որ մեր ազգային վերածնունդը 1500-ամեակի նախօրեակին կը գտնար ինք զինքը, Կը միանար հայութեան մեծ զանգամին:

Հերթը այժմ հայ-կաթողիկոսներուն է: Սակայն անոր ունին հոգևորականութիւն մը, լիցուս կրօնական ու պապական նախապաշարութեանքով, անսխալակամութեան, զառնաց թուղթի և այլ լիցուսական միտքներով... Ան կը կազմէ մէկ փոքրիկ օղակը այն նակապական մտքի կազմակերպութեան, որ երկար ժողովրդի թողիք է ամեն սեսակ առաջադիմութիւն և արդատ մտածումը...

Սակայն մարդկային միտքի ազատ թռիչքը, անոր յարածուն բարեխղճութիւնը պիտի տայի կաթողիկոսներականութեան ինչ որ անձատուր ըլլալու, զայու միանալու Հայ Ազգի հետ ազգային ամեն ինչորեքերու մէջ: Այդ դեռ ևս բըլ է. պիտի չուտով զայ օրը երբ հայ-ամեմտականներն ալ պիտի ցնցին, զան միանան հայ հոտին, պանելով իրենց մահճատեան դաւանանքը:

Առ այժմ կաթողիկոս և մահճատեան կղերը շափեն աւելի կը խանգարէ: Ինչ ևս մէկ կողմ զինքը մահճատեանները, վասն զի անոնց խնդրերն մէջ խառնուած է նաև պետական սկզբունքը: Իսկ կաթողիկոսներու միացման միակ ու միակ արգելքը այսօր կղերն է իր դասակարգային խոշոր շահերով, իր Պատվով ու Ազգարհաններով: Այդ զարեւոր նակայ նիւթական շահերն այնքան հզոր են, որ կը բռնադատեն Մենեիշխաններու պէս դիտանական և ազգասէր հոգևորականներու, երթով զիմի Օրմանեանի *) պէս ձերուսն մը և հրաւիրել կաթողիկոս դաւանանքով: Անցեալ անգամ գրած էի Օրմանեանի կաթողիկոս ըլլալու մասին... Այժմ կազմ Տարգաղու, որ ստղծեցած է և Մեծ կղերի փառաւոր կեանք կանգնել: